

COMUNICAREA INTERCULTURALĂ – MODALITATE DE PREVENIRE SAU ATENUARE A CONFLICTELOR

Aliona ONOFREI

Catedra Filosofie și Antropologie

The article argues the idea that intercultural communication could be also seen as a way of preventing and cancelling conflicts issued from the community life. The intercultural communication is an important element of the contemporary human behaviors. The author tries to emphasize how difficult the relationships issued from multicultural space propose educating actions for preventing and cancelling them.

Schimbările care au bulversat planeta în acest sfârșit de secol au fost pentru unii transformări progresive, pentru alții evenimente neașteptate și bruște. Toate sectoarele și toate aspectele vieții noastre au fost atinse de schimbări.

Multe modificări sunt observate la nivel politico-economic. Până la sfârșitul anilor '80 sec.XX rivalitatea dintre blocuri a guvernat organizarea politico-economică a lumii și s-a manifestat până la nivelul ajutorului economic și tehnic pe care marile superputeri ale lumii le acordau țărilor ce se aflau sub dominația lor. Căderea zidului de la Berlin și fragmentarea Blocului sovietic au bulversat echilibrul fragil ce exista în lume. Conflictetele etnice și războaiele civile au răbufnit cu o nouă putere. De asemenea, rivalitatea dintre statele industriale a luat o formă nouă – geoeconomică. Nemaiputând fi vorba de cucerirea unor noi teritorii, ele luptă acum pentru cucerirea unor noi piețe – și aceasta la scară mondială.

Ideologia pusă în mișcare de la începutul anilor '80 de SUA (privatizare, decentralizare) a antrenat după o perioadă de dezvoltare progresivă, o explozie economică ale cărei repercusiuni sunt importante: operațiunile financiare luând conducerea asupra activității economice propriu-zise, banul devenind suveran și modificând comportamentul cultural și moral, instaurând un dezechilibru care afectează lumea întregă.

Se schițează și regroupări economice. Acordurile semnate între diverse state, cum ar fi *Acordul de liber schimb nord-american*, între SUA, Canada și Mexic, *Forumul de cooperare Asia-Pacific*, care anunță o dezvoltare a relațiilor dintre America de Nord și Asia. Uniunea Europeană primește cereri de adeziune de la toate statele Europei, state participante la Asociația economică europeană de liber schimb. Pe de altă parte, mai multe regroupări economice și zone regionale de liber schimb sunt pe cale de constituire în America Latină, în Africa și Asia. Aceste regroupări și redistribuiri de putere antrenează un șir de tensiuni. În timp ce marile puteri își împart majoritatea piețelor de desfacere ale planetei, țările „periferice” se tem de imposibilitatea de a ieși din sărăcie și de a se dezvolta. Se constată o sărăcire continuă a regiunilor celor mai sărace și o îmbogățire a celor mai bogate, care se luptă pentru a-și proteja privilegiile; se prevede amplificarea acestui proces: cei puternici vor deveni și mai puternici, își vor împărți roadele muncii la scară planetară, iar cei slabi vor fi și mai slabi. Începem să conștientizăm faptul că atâta timp, cât economicul va domina asupra spiritului, iar socialul va rămâne undeva în spate, globalizarea problemelor nu va permite rezolvarea lor.

Un fenomen care preia forme noi în condițiile schimbărilor menționate este cel migraționist. Receptat ca un fenomen conjunctural și local la sfârșitul secolului trecut, el devine un element structural constitutiv al societății moderne. Se știe că migrațiunea a existat dintotdeauna, poate că este mai veche decât umanitatea. Dar dacă migrațiile pentru supraviețuire, pentru cucerire sau exploatare au existat dintotdeauna, apariția economiei de piață a dus la creșterea complexității dinamicii migrației și a făcut din acest fenomen o problemă cu efecte nedorite. Internaționalizarea fenomenului a avut repercusiuni importante asupra mediului, asupra populațiilor, educației etc.

Fenomenul migrațor a fost studiat în mod particular în ultimii treizeci de ani. În țările industrializate, au fost realizate proiecte de protecție a muncitorilor și a familiilor lor, de școlarizare a copiilor, de integrare a lor în mediul sociocultural, de asemenea au fost propuse și politici migraționiste. Recent, atracția banului a dus la apariția unei noi forme de migrație, fluxuri transeuropene de prostituție, organizate de noii mafioți ai comerțului cu sex și vânzării tinerelor fete (din Europa Centrală și Orientală) pentru a lucra în baruri și în cabarete în Europa Occidentală.

Din această perspectivă, fenomenul migraționist începe să fie privit printr-o perspectivă mai largă: protecția imigranților tinde să se înscrie în contextul drepturilor omului, fenomenul migrator este regândit în relațiile sale cu dezvoltarea, cu dreptatea socială, pacea și protecția mediului; drepturile și îndatoririle imigranților sunt luate în considerare în cadrul problematicii mai largi a drepturilor populațiilor minoritare, instaurând necesități particulare și relații interculturale. Când spunem intercultural, avem în vedere în mod necesar interacțiune, schimb, reciprocitate, interdependență. Spunem, de asemenea, recunoașterea valorilor, a modurilor de viață, a reprezentărilor simbolice la care se raportează ființele umane, individual sau grupurile în relație cu semenii și în înțelegerea lumii; recunoașterea interacțiunilor care intervin la un moment dat între multiplele aspecte ale aceleiași culturi și între culturi diferite în timp și spațiu.

Mediul cultural, care ființează la un moment dat, este fundamental pentru crearea unei identități. Suntem ceea ce suntem nu numai prin determinații fizico-materiale, ci și prin asumțiile sau referințele noastre spirituale, înainte de a fi diferiți din punct de vedere psihosomatic, ne diferențiem și pornind de la valorile pe care le adorăm sau le întrupăm. Suntem limitați de trăsăturile corpului nostru, dar suntem încapsulați într-un perimetru spiritual pe care greu îl putem pune între paranteze. Apar situații când, dintr-un motiv sau altul, suntem nevoiți să „părăsim” propriile noastre ancadrame culturale, să experimentăm, pentru mai mult sau mai puțin timp, valori care ne sunt oarecum nefamiliare. Fenomenul este des întâlnit și el are cauze și reverberații dintre cele mai felurite. Departe de a fi o „despărțire” lineară, liniștită, trecerea de la un stadiu la altul a „ființei” noastre culturale ridică numeroase probleme. Care sunt posibilitățile de a ne deschide către alte sfere culturale? În ce măsură ne putem reforma identitatea spirituală? Ce forme de conflict intrapsihic sau intercultural se nasc și cum pot fi ele prevenite sau rezolvate? Putem să fim educați pentru o depășire a acestor dificultăți relaționale? Iată câteva întrebări care se nasc, în mod firesc, atunci când se atinge un aspect al comunicării – oarecum neglijate – comunicarea interculturală.

Comunicarea interculturală este acel schimb (tranzacție) valoric însoțit de înțelegerea semnificațiilor adiacente între persoane sau grupuri care fac parte din culturi esențialmente diferite. Schimburile se pot realiza la nivel verbal/nonverbal, comportamental, organizațional. Pot fi implicite sau explicite, inconștiente sau reflectate. Comunicarea culturală este cu atât mai dificilă, cu cât cea mai mare parte a elementelor ei componente sunt destul de evanescente, mai puțin vizibile și mai greu comprehensibile. Precum aisbergul, a cărui mărție nu se vede, două treimi din el fiind cufundate, tot așa, cea mai mare parte a culturii rămâne ascunsă celor care iau contact pentru prima dată cu ea. Este drept că aspectele exterioare ale culturii (arhitectura, artele, îmbrăcămintea, ritualurile etc.) sunt ușor reperate și cunoscute. Rămân însă mentalitățile, concepțiile, idealurile – un câmp vast, aproape indeterminat. O comunicare interculturală veritabilă cere timp și răbdare din partea protagoniștilor. Cu cât cunoașterea unei culturi străine se adâncește, cu atât mreaja viitoarelor descoperiri se lărgește. Familiarizarea cu o parte, invizibilă a aisbergului stârnește curiozitatea pentru aflarea altora. Cumulul valoric achiziționat, precum și antecedentele culturale funcționează ca un filtru de lectură a noilor stimuli culturali. Predeterminările culturale (cultura inițială a celui care se apropie de una străină) sunt resemnificate ele însele prin comparații cu noile date culturale. Cunoscându-i pe alții, mă cunosc mai bine și pe mine. Comunicarea interculturală constituie o coordonată importantă, având ca obiectiv cultivarea receptivității față de diferență, integrarea optimă a noutății valorice, mărirea permisivității față de alteritate, formarea unei competențe interculturale.

Elementele unei culturi primesc semnificații determinate în funcție de sistemul de referință propriu acelei culturi. Nici o formă culturală nu are semnificație numai atemporală și aspațială. Ca să „învi” o secvență culturală oarecare, e nevoie să restabilești întregul său context. Familiarizarea cu ceva necunoscut presupune nașterea sau actualizarea unor legături noi. Accesul la o cultură anterioară sau la o altă cultură se realizează printr-un soi de traducere și interpretare permanentă. Reformularea și transmutarea sunt exerciții intersemiotice, prin care o cultură încorporează elemente ale altei culturi. Această relectură intraculturală conduce la ceva mai mult sau mai puțin decât a fost. Echivalările sunt aproximative și schimbă deseori sensurile prime. Reactualizarea unei culturi este „creatoare”, „îmbogățitoare”. Persoana care transgresează propria cultură, pentru a ajunge într-o alta, nu va avea capacitatea de a reformula unitatea originară a noii culturi, ci va crea un nou registru, un nou câmp de ramificații semiotice și noi contexte ilustrative, prin îmbinarea experienței culturale vechi cu elementele nou-ivite. Noul este lecturat însă prin intermediul instrumentelor culturale vechi. Niciodată individul nu va putea renunța la schemele culturale achiziționate mai demult, înțelegerea altuia înseamnă un act interpretativ și presupune o minimă poziționare hermeneutică. Ea nu este repetare, preluare identică, ci reajustare și reasamblare. Când un individ se situează între două culturi, există riscul apariției unui

dezechilibru transcultural, din cauză că apare o tensiune între valorile specifice celor două sisteme culturale; în acest tranzit cultural, individul riscă să se „rătăcească”, deoarece valorile „vechi” nu sunt (încă) validate și confirmate în cultura nouă, de inserție. Criteriile axiologice sunt prost reperate sau nu sunt identificate. Se pare că e necesară o anumită perioadă de timp, de acomodare, pentru discernerea sau descoperirea valorilor analoge ale „noii” culturi (sau valorile „de substituție”), în vederea stabilirii unui referențial valoric restrucurat, din perspectiva căruia să se poată descifra satisfăcător noul spațiu spiritual.

Fenomenul trecerii spre o altă cultură poate fi înțeles mai ușor apelând la conceptul de topologie, preluat din matematică. Topologia este o ramură a matematicii, care studiază procesul conservării unor proprietăți fundamentale ale unor figuri, atunci când acestea apar în contexte cu totul schimbate (de pildă, atunci când foaia de hârtie pe care am desenat un triunghi este deformată, mototolită). Cu alte cuvinte, se are în vedere o serie de invariabile care supraviețuiesc unor modificări. La nivel cultural, constantele pot fi verbale, tematice sau formale [1]. Marile arhetipuri, precum și unele mărci expresive pot fi detectate în mai multe culturi, înțelegându-se din punct de vedere topologic, o cultură apare ca un șir de traduceri și transformări. Cultura contemporană poate fi considerată ca o suită de traduceri/transformări constante ale câtorva motive de bază. Prin această „traducere” (transcripție, transpoziție, reiterare, variație), „structurile de profunzime” ale unei culturi rezistă și se actualizează contextual în „structuri de suprafață”, în funcție de o referențialitate socioculturală determinată. Configurațiile spirituale occidentale sunt, în fond, variații tematice ale aceluiași motive care se pot găsi în toate culturile. Așa-numitele renașteri culturale nu sunt decât mutații de accente, redescoperiri ale unor expresii spirituale oculte, restabiliri ale unor coduri culturale uitate. Orice nouă expresie culturală apare în interiorul și pe o bază valorică preexistentă. Tradiția noastră culturală se instalează pe aceeași „sintaxă”, dimensionată funciarmente pe măsura omului dintotdeauna și de pretutindeni. Persoana care penetrează într-un alt orizont cultural se va vedea confruntată cu un alt sistem de percepții ale realului, un ansamblu de viziuni culturale specifice asupra timpului și spațiului, un mod diferit de relaționare față de altul, în situația creată, trebuie să se exploateze simbolurile comune, elementele culturale asemănătoare care fac o breșă și pot facilita „pasajul” dintr-o lume (cu valorile ei) în alta, mai bogată și mai permisivă la valori eterogene. Pentru înțelegerea mutuală, este necesară o negociere a sistemului de referințe comune între partenerii acestui schimb. Elementele comune se pot converti în suporturi pentru catalizarea procesului de integrare. Se va forma o competență interculturală, adică acea capacitate de a transgresa în mod optim limitele propriei culturi spre stimuli valorici străini, care vor fi semnificați din perspectiva referințelor culturale inițiale, de bază. Competența culturală, după unii autori [2], presupune mai multe componente: contextul schimbului cultural, trebuințe și oportunități valorice interiorizate, motivații, cunoștințe, acțiuni promovate de protagoniști. Atunci când contactele dintre purtătorii a două culturi devin antagoniste, este de dorit să se creeze zone de intercomprehenșiune, adică un spațiu de întâlnire pe baza unor valori comune ce asigură funcționarea unui dialog acceptabil. Această zonă face trecerea către un dialog efectiv, lipsit de pericole, în acest proces, „prima” identitate se va eroda (sau va intra) într-o „a doua”, pe cale de a se naște, dar care va fi înglobată și mai largă, în legătură cu această situație, se pun câteva întrebări: este, oare, necesar să se oculteze anumite valori, pentru a se decanta mai bine cele nou-venite? Care valori joacă rolul de rampă de translație către noile coduri de valori, cele identitare sau cele diferite, sau chiar contrastante? Aceste valori antagoniste (în cazul în care ele există) să constituie, oare, obstacole pentru procesul de tranziție a individului spre o altă cultură? Incorporarea noilor valori se produce printr-o necesară „devalorizare” a altora? La aceste chestiuni trebuie să se răspundă de o manieră atentă și nuanțată, într-o interacțiune culturală autentică, credem că este de dorit să se realizeze un continuum valoric și nu o ruptură sau o negare, chiar și parțială, a unor valori preexistente.

Procesul de primire/acceptare naște un perimetru cultural nou, mai bogat și mai divers în stimuli culturali. Acesta nu cuprinde exclusiv elemente dintr-o direcție sau alta, ci sinteze noi, ca urmare a îngemănărilor, continuităților și complementarităților datelor culturale preexistente. Cultura este un prealabil la ivirea unor evenimente sau situații multiple. Ea este „determinantul care determină”, este factor activ al transformării și evoluției sociale viitoare. Stipularea existenței unor diferențe valorice între culturi diferite devine din ce în ce mai problematică. Perspectiva disjunctivă asupra acestei probleme este deosebit de malefică. Este naivă tranșarea între valori „rele” și „bune”, în materie de cultură. Trebuie păstrate și exploatate valorile „vechi”, identice sau nonidentice culturii „gazdă”, în chip contextual. Doar astfel individul se va „acorda” cu o multitudine de stimuli culturali, poate diferiți, dar importanți, asigurându-se o receptare și o trăire a diversității modalităților culturale din noul mediu. Este foarte plauzibilă necesitatea restabilirii conjuncturale a unei alte ordini de priorități axiologice. Dar sunt obligatorii acumularea și semnificarea tuturor valorilor neexperimen-

tate încă, pentru îmbogățirea spirituală a insului, ce este nevoit să transgreseze spre alte orizonturi culturale. S-ar părea că liantul comun, platforma de legătură dintre diferiții protagoniști culturali, este deținut de meta-comunicare. Aceasta este constituită, după Demorgon, din componente direct perceptibile, precum dispozitivul nonverbal care însoțește comunicarea verbală (suport imagistic, mimică, pantomimică, gesturi, tăcere, mod de rostire a numelor proprii etc.) [3].

Comunicarea culturală dobândește, astăzi, noi trăsături: raționalizare și internaționalizare. A comunica a devenit o întreprindere ce este gestionată cu multă acribie. Totodată, penetrarea simbolurilor culturale s-a mondializat, prin unificarea codurilor formale, cromatice, sonore, lingvistice, sociale, culturale, simbolice, la scară planetară. Această tentă de masificare asigură, dincolo de pericolele inerente, și o nivelare culturală care poate facilita o mai bună comunicare și înțelegere între mase de oameni cu tradiții culturale diferite sau contrastante. Era informatică și generalizarea inteligenței artificiale au ca finalitate reformarea canalelor de transmisie culturală (atât calitativ, cât și cantitativ), în perspectiva asigurării unui liant comun care să garanteze o aliniere la aceleași standarde valorice. Rămâne însă ca înzestrarea cu sens a acelorași simboluri culturale să asigure diferențierile necesare și firești dintre persoane și indivizi. Altfel, dacă toți ar înțelege la fel obiectele culturale, s-ar ajunge la nivelări și omogenizări deosebit de periculoase. Idealul în materie de cultură este nu de suprapunere absolută, de ștergere a diferențelor, ci de crearea unor punți de legătură spirituale care vor fi frecventate sau exploatate, parțial și temporar, în funcție de cerințe grupale sau mobiluri individuale.

Un rol important în actul difuziunii valorilor îl are implicitul cultural. Cultura implicită se referă la formele de organizare și principiile care stau la baza structurării și funcționării sociale într-o comunitate. Mai mult sau mai puțin direct, urme ale acestor forme sunt inferate și devin consistente la nivelul comportamentului individual.

Implicitul cultural joacă un rol deosebit de important în realizarea unei înțelegeri interculturale. Prin implicitul cultural se înțelege „o organizare a realității, o logică acceptată și difuzată de către membrii comunității. El presupune un ansamblu de opinii și credințe care se vor a fi indiscutabile și care, atunci când sunt susținute de convingeri, au forța evidenței și virtutea absolutului” [4]. Modul de a saluta, de a mânca, de a bea, de a te raporta la alții, gesturile și cuvintele folosite pot îndepărta sau apropia oamenii între ei. Implicitul cultural este dobândit în mod difuz, anodin, ca o însumare de experiențe multiple care reflectă o anumită viziune despre existență. Aceste elemente conduc de multe ori la serioase neînțelegeri dintre oameni, pentru că sunt luate drept coduri universale, interpretate de către toți la fel. Fiecare interpretează gesturile și comportamentele semenului prin propriile grile valorice. Se alunecă, deseori, în multe capcane interpretative. Nu întotdeauna unul și același gest are o aceeași semnificație. Bine ar fi ca implicitul cultural să fie interpretat și lecturat în mod contextual, raportându-l la propriile cadre care l-au generat și întreținut. Să remarcăm faptul că implicitul cultural nu se transmite de la antecedenti la descendenți numaidecât pe o cale discursivă. Acesta se perpetuează difuz, prin imitație și contagiune socială. Implicitul cultural joacă rolul de liant care cimentează unitatea unui grup. Dacă cel din exteriorul grupului nu conștientizează valorile acestui implicit, nu are șanse reale de a se integra în comunitatea respectivă. Elementele implicite ale unei culturi se ascund în spatele obișnuințelor de zi cu zi, a regulilor nespuse ce reglementează viața intimă a unui grup uman. Aceste elemente se pot naște și în perimetrul școlar, sub forma unui etos specific. Uneori, pentru a intra într-un grup, trebuie mai întâi să-i cunoști și să-i accepți implicitul cultural, regulile sale nescrise de funcționare. Interiorizarea implicitului în timp, prin efort, reorganizarea și decentrarea axiologică interioară vor facilita noului venitului o intrare satisfăcătoare în noul teritoriu cultural. Se poate vorbi de un context tare și unul slab, care pot naște o anumită semnificație pentru un oarecare element cultural. Culturile individualiste vor avea o comunicare cu context slab (informația se găsește cuprinsă aproape în totalitate în mesajul explicit), pe când în cazul culturilor colective contextul este important și vehiculează o mare parte de informație (ceea ce înseamnă că nu s-ar percepe decât o parte din informație...) Așadar, cultura presupune mai multe registre de ființare cu disponibilități de deschidere sau de interpretare diferite, ce trebuie să fie exploatate în situațiile de interacțiune culturală. Rămâne ca sarcină de viitor identificarea acestor potențe de facilitare a difuziunilor, pentru ca, pe baza lor, să se ajungă la forme convenabile de dialog intercultural.

De multe ori, deosebirile interumane servesc pentru accentua și mai mult separațiile și distanțele dintre noi. Starea de confuzie se adâncește și vizează chiar componentele intraculturale. Nu ne mai percepem cu claritate propriile referințe culturale. Ne ascundem în spatele neputințelor noastre și facem din această stare de lucruri o baricadă către ceilalți. Ne însingurăm histrionic pe măsură ce ne plângem de izolarea pe care singuri ne-o construim. Declamăm deschiderea, dar vizăm pe ascuns izolarea. „Trebuie să ne deschidem spre

alții" – este cuvântul de ordine, dar căutăm motive spre a fugi de semeni. „Infernul sunt alții”, iar lamentația este însușită într-un mod sau altul de către noi toți. „Deschiderea este, deci, o lege naturală. Celula are o membrană și un corp individual, o piele și orificii. Toate acestea indică un joc subtil de deschidere și de închidere care aduce bogăție vieții însăși, în timp ce deschiderea și închiderea absolută împrăstie, dispersează, dizolvă sau concentrează, reduce sau blochează și, pe două căi totuși diferite, conduce către moarte. Avem, deci, o sarcină importantă, cea de a modula, de a regla multiplele noastre schimburi în conformitate cu doze optime de deschidere și de închidere. Este evident că, foarte adesea, nu prea știm s-o realizăm" [5].

Cunoașterea și înțelegerea altuia este un proces progresiv și complex. Este firesc ca primele contacte cu alteritatea să fie însoțite de sentimente de insecuritate și frică, de angoasă sau chiar ură față de celălalt. Această experiență a abisului între mine și altul ne șochează – nu o percepem chiar dacă ea ne anihilează. Multiple sunt variantele neliniștii față de străin: toate reiterează dificultatea de a ne plasa în locul altuia și refac traiectul de identificare/proiecție care trimite la fundamentul ascensiunii către autonomie. Din moment ce contactele devin frecvente, necesare, chiar indispensabile, acceptarea și înțelegerea celui alt devin comportamente de bun-simț și se impun ca dezirabile.

În această ordine de idei, scopul principal al unei Universități ar trebui să fie acela de socializare a individului în cadrul culturii comune și de a-l ajuta să se descurce cu succes în interiorul ei. Universitățile la fel ca și instituțiile școlare ar trebui să adopte o atitudine de neutralitate în ceea ce privește atașamentul etnic al elevilor săi. Această apartenență ar trebui să fie în atenția altor instanțe, precum biserica, cluburile comunitare, școli private, mass-media. Ideologia educației asimilaționiste, afirmând că stilul învățării este universal, conform cunoscutei stadii de structurare a inteligenței, după Piaget, pune accentul pe socializarea indivizilor din perspectiva competențelor și calificărilor universale, eludând diferențele culturale și etnice. Comunitatea universitară își fixează finalități din ce în ce mai complexe. Printre altele, ea își propune să stabilească un echilibru valoric optim și echitabil între elementele de universalitate ale comunității umane și înrădăcinarea specifică a fiecăruia în valorile specifice comunității din care face parte. Universitatea reprezintă locul de întâlnire a mai multor modele de semnificare a lumii, de valorizare a comportamentelor și de transmitere a experienței specifice. Ralierea axiologică la diversitate nu este lipsită, totuși, de apariția unor conflicte, de situații problematice, de punerea în chestiune a reperelor identitare. Cum se poate percepe și cum poate fi rezolvat dezechilibrul cultural, lingvistic, psihologic? Aceasta rămâne o problemă de rezolvat în continuare. Diversitatea nu este prea ușor de realizat și gestionat. Ea este o realitate dezirabilă, dar de îndată ce prinde contur apar numeroase probleme de survolat. Se observă că nu suntem suficient de pregătiți să construim și să perpetuăm diversitatea. Ne împiedicăm adesea de suficiențele, obișnuințele și incertitudinile personale. Dintr-un instinct de securitate, tindem să perpetuăm reprezentări și stereotipuri. Important este să începem dialogul și să avem o doză minimă de motivație și încredere.

Referințe:

1. Steiner G. / După Babel. Aspecte ale limbii și traducerii. - București: Ed. Univers, 1983, p.515.
2. Koester J. Intercultural competence. Interpersonal Communication Across Cultures, Harper Collins, 1993, p.64-69.
3. Demorgon J. L'exploration interculturelle. - Paris: Armand Colin, 1989, p.112.
4. Zarate G. Enseigner une culture étrangère. - Paris: Ed. Hachette, 1986, p.19.
5. Demorgon J. Op. cit., p.87.

Prezentat la 15.05.2007